

י.ויץ, ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות 1947-1949

Review by: אריה נאור

Zion / ציון, Vol. (תשס"ה), (ע), חוברת א, pp. 139-142

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036714>

Accessed: 28/11/2011 02:58

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

יחיעם ויץ, ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות 1947–1949, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, קריית שדה בוקר 2002, ט+255 v עמ'

ספרו של יחיעם ויץ הוא ראשון בסדרה של ספרים שהוא כותב על תולדותיה של תנועת החרות. במרכז הספר עומדת סוגיה מרכזית אחת: כיצד נעשה הארגון הצבאי הלאומי מארגון מחתרת למפלגה פוליטית, שעיקר עיסוקה בזירה הפרלמנטרית ובאמצעים דמוקרטיים. המחבר מציג את שאלת המחקר שלו בפתח הספר ובכך קובע את מסגרת הדיון: היציאה מן המחתרת לחיים פוליטיים. מטבע הדברים, לא היה מעבר זה קל. ויץ מנתח את הוויכוחים שהיו בצמרת האצ"ל בשלהי 1947 בשאלת עתידו, ומתברר שלא על נקלה עלה בידי מנחם בגין, מפקדו האחרון של הארגון, להוליך את חבריו אל המגרש הפרלמנטרי ואל כללי המשחק הדמוקרטי. היו באצ"ל, בעיקר בשלוחותיו בחו"ל, גורמים בעלי משקל שרצו בהמשך קיומו העצמאי כזרוע צבאית שאינה כפופה למרות המדינה, והם מילאו תפקידים בלתי מבטלים בהתפתחותה של אופוזיציה פנימית לבגין ולעמיתיו חברי מפקדת האצ"ל בארץ.

בויכוח זה בא לידי ביטוי המתח שבין שתי מגמות סותרות בתולדותיה של תנועת החרות: האחת, מגמה של חתירה כלפי מרכז הבמה וההסכמה הלאומית, והאחרת, מגמה של פנייה לשולי הימין, לעבר 'אותו קו תחום עמום המפריד בין לגליות ולגיטימיות ובין היעדרן' (עמוד 2). הפתרון שהתגבש תוך כדי ויכוח ועימות פנימי היה, לשיטת ויץ, פתרון של קו תפר: הוא ממקם את חרות על קו התפר בין שתי מגמות – שמרנות בורגנית לגליסטית מכאן, ורדיקליות לאומי מכאן. 'מצד אחד היא דחתה את אנשי המחנה הרדיקלי בשחקה במגרש היוירי והפרלמנטרי ובהשתמשה בתרגילים מבית מדרשה של מפא"י, ומצד אחר היא השתמשה בטרמינולוגיה... במלים שמקורן בעולם הרדיקלי' (עמוד 241).

למיקום על קו התפר היו תוצאות פוליטיות בעלות משקל. חרות דחתה את שתי הדרכים, אך קיבלה משהו מכל אחת מהן: 'מהצה"ר לקחה חרות, גם אם לא הודתה בכך, את ביטול רעיון הפרישה', כלומר את החתירה אל המרכז, ואילו 'מהגופים הרדיקליים... היא לקחה את הרטוריקה המתלהמת, את התפיסה שטענה כי הפוליטיקה נקבעת בכיכר העיר לא פחות מאשר במושבי הפרלמנט הממוסד, ואת הדמוניזציה של ראשי השלטון בכלל ושל בן-גוריון בפרט' (עמ' 242). התוצאה הדיאלקטית הייתה שחרות שללה את 'המשטר הישן' – צירוף מילים המעורר אסוציאציה מהפכנית – והציגה את עצמה כאלטרנטיבה לשלטון, גם כשלא היה לה כוח פוליטי מספיק למימוש יומרה זו, מחז גיסא, ומאידך גיסא היא השתלבה במשטר זה, נעשתה חלק ממנו ובהדרגה זכתה בלגיטימציה הדרושה למימוש רעיון האלטרנטיבה. תהליך זה יידון, מן הסתם, בהמשך המחקר.

ויץ מציג את הקמת חרות על רקע האידאל המוניסטי של ז'בוטינסקי, שהתערער גם על רקע הוויכוח הפנימי בשאלת הציונות הצבאית ומעמדה ביחס לציונות המדינית. מנהיגותו של מנחם בגין ייצגה את השיבה למוניזם מבחינה פרסונלית, ובגין היה למנהיג המאחד באישיותו את התנועה ומסמל אותה. לא בכדי היה זה נאומו של בגין, ב'קול ציון הלוחמת' ב־15 במאי 1948, שפתח את הדיון בייסוד התנועה. הנאום כלל את עקרונותיה של התנועה שעל הקמתה בישר: שלמות המולדת, סילוק הבריטים, שיבת ציון המונית, צדק לפרט ולחברה. עקרונות אלה היו מקובלים גם על הצה"ר, אך בגין ותנועת החרות הדגישו את הממד הרדיקלי של העקרונות, שהיו חסרי השראה בעיני עסקני הצה"ר. יש להעיר, כי מושג המוניזם לפי ויץ אינו זהה למשמעותו בכתבי ז'בוטינסקי. ויץ רואה את

עיקר המוניזם בקיומה של אחדות פרסונלית בין המנהיג לתנועתו, ואילו ז'בוטינסקי ראה את משמעות המוניזם בויתור על אידאלים חברתיים בתקופת המאבק על הקמת המדינה, כדי שלא יפריעו להתרכז במטרה העיקרית. ביטוייה הסמלי של הגישה העל-מעמדית אצל ז'בוטינסקי הוא בשלילת שני הדגלים שאפיינו את תנועת העבודה הציונית, ומכאן מטבע הלשון שטבע – 'חד-נס'. שלילת מאבק מעמדי לא נזכרה בנאומו של בגין כלל, ולא במקרה: בצדק מדגיש ויץ, כי 'הודגש ההבדל בין הצה"ר הימני לתנועה החדשה, שציינה כי היא תנועה על-מעמדית ופונה גם אל מעמד הפועלים' (עמ' 21). ואולם, כדי שלא לסטות מן האידאולוגיה הז'בוטינסקאית, בחר בגין להעביר מסר זה בעקיפין, בפרק הון במדיניות החוץ של התנועה החדשה, המכירה בתרומתה של ברית המועצות להקמת המדינה.

כעבור חודש פורסמו עקרונותיה של התנועה החדשה, שמיום הקמתה הציגה את עצמה כאלטרנטיבה למשטר מפא"י – אף זאת בניגוד לצה"ר, ששאף להשתלב במשטר. עם זה, בגין שלל בתוקף כל הצעה שמשמעותה הייתה דה-לגיטימציה של מוסדות המדינה. הדבר בא לידי ביטוי בחליפת המכתבים עם מטה האצ"ל בגולה. על יסוד מקורות ראשוניים מסיק ויץ, כי בגין 'התנגד לחלופות הרדיקליות – להמשיך בקיום המחותר או להקים ממשלה חלופית לממשלה הריבונית' (עמ' 57). לכן הכריז גם בנאומו ב-15 במאי, כי 'הארגון הצבאי הלאומי נוטש את דרך המחותרת בגבולות המדינה העצמאית'. ואולם בשטחי ארץ ישראל שמחוץ לגבולות ריבונותה של המדינה, ובמיוחד בירושלים, המשיך האצ"ל את מלחמתו. עמדה זו מילאה תפקיד בלתי מבוטל בטרגדיה של אניית הנשק 'אלטלנה'. ויץ מנתח בקצרה את הפרשה (עמ' 73–75). לדעתו, היא פגעה בסיכוייה האלקטורליים של חרות ובדימוי של בגין, על אף החלטתו של בגין לנצור אש ולהבליג. בקשר לכך הוא מצייץ, כי ב'נוסף על רצונו הברור [של בגין] למנוע מלחמת אחים בכל מחיר, היה לו שיקול פוליטי. הוא לא רצה לשחק לידי הגורמים הרדיקליים בתנועתו... הוא רצה שהאצ"ל יהיה למפלגה פוליטית, אשר תפעל בזירה הפוליטית והפרלמנטרית' (עמ' 75). הצגת עמדה זו של בגין, על רקע השיח הפוליטי הפנימי בין רדיקליזם מהפכני, שאותו שלל, ובין פוליטיקה לגיטימית במסגרת דמוקרטית פרלמנטרית, שבה תמך, היא אחד ההישגים המעניינים במחקרו של ויץ. בגין עצמו ראה בעמדתו בפרשת 'אלטלנה' עניין מוסרי, ואף אמר שיותר מכול הוא רוצה להיזכר כמי שמנע מלחמת אחים. ואולם היסטוריוגרפיה ראויה לשמה אינה יכולה להסתפק בפרשנות הסובייקטיבית שגיבוריה מעניקים למעשיהם ולמניעיהם, והיא חייבת להביא בחשבון גם את הממד האובייקטיבי של הדברים המשתזרים למסכת ההיסטורית.

רעיון האלטרנטיבה בא לידי ביטוי בנאומו הפרוגרמתי של בגין ביום עיון שנערך באוגוסט 1948. מטרתה הפוליטית של התנועה החדשה הייתה להגיע לשלטון (עמ' 93). האסטרטגיה שנבחרה לשם כך הייתה בנויה על שני יעדים: הצגת התנועה החדשה ומנחם בגין כיורשים הלגיטימיים היחידים של מורשת ז'בוטינסקי (כלומר דה-לגיטימציה של הצה"ר), ובניית אלטרנטיבה פוליטית על ידי תנועה עממית, הפונה לשכבות ציבור שהמפלגה הרוויזיוניסטית מעולם לא פנתה אליהן. בנאום בחירות בתל-אביב בחודש דצמבר אמר בגין: 'מלוכדים נלך אל העם ונדרוש יפוי כוח להקים את ממשלתנו ולהביא חרות אמת למולדת החופשית והשלמה' (עמ' 146). את היעד הראשון השיג בגין גם בעזרתה של יוהנה ז'בוטינסקי, אלמנת ראש בית-ר. הצה"ר לא עבר את אחוז החסימה ואחרי הבחירות מיהרו פעיליו לחתום על הסכם ארגוני עם חרות, שהעניק להם לגיטימציה לפעילות פוליטית בחר"ל, ומתוך כך גם דריסת רגל במוסדות התנועה הציונית והסוכנות היהודית. ואולם המטרה העיקרית של בגין ועוזריו, להגיע לשלטון, הושגה רק בשנת 1977, כמעט שלושים שנה אחרי צאתם מן המחותרת.

ארבעה-עשר המנדטים שחרות זכתה בהם בבחירות לאספה המכוננת נתפסו ככישלון בשל היומרה להחליף את השלטון.

ויץ מנתח את תעמולת הבחירות של חרות ואף עומד על דימויה בעיני יריביה. אחת הסמאות המרכזיות במסע הבחירות של חרות הייתה האלטרנטיבה: 'תנועת החרות – האלטרנטיבה היחידה למשטר הישן'. ויץ מעיר, כי ססמה זו ביטאה את המסר המרכזי של חרות: 'תנועת החרות היא הגוף היחידי המשמש חלופה למשטר בראשות מפא"י, שלוקחות בו חלק כל המפלגות, ובכללן הצה"ר'. וכדברי היומון החדש 'חרות': 'את המשטר הזה מייצגים כולם, כל עשרים הרשימות. רק תנועה אחת אין ידה בקנוניה הזו... רק תנועה אחת מביאה עתה בפני הציבור את כרטיס הביקור שלה, שלא תוארים (!) וכשלונו רשומים עליו, לא שנות עסקנות מפוקפקת, אלא קרבנות, נכונות לקרבנות, מלחמה לטובת הכלל והצלחה' (עמ' 196–197). התנועה החדשה ביקשה לגייסות ואמון בשם ההקרבה במהלך הפעילות המתחרת. היא בידלה את עצמה משאר המפלגות על ידי הצבתה כמופת של העדפת האינטרס הלאומי ועמידה במבחן התוצאה. כל השאר עסקו ב'עסקנות מפוקפקת'. הוזה אומר, גם הצה"ר ו'רשימת הלוחמים' של יוצאי מחתרת לח"י לא העדיפו את האינטרס הלאומי על פני העסקנות, או לא עמדו במבחן התוצאה וכשלו. ואולם הביקורת הופנתה בעיקרה, ובגלוי, כלפי מפא"י בכלל וכלפי בן-גוריון בפרט. ויץ מביא תמליל של שידורי תעמולה ממכוניות נושאות רמקולים בחוצות הערים. המשדר החל בציטוט מדברי בן-גוריון שעם קום המדינה היו 'להגנה' בירושלים ארבע מאות רובים בלבד, ועבר לסדרת שאלות רטוריות: 'לאן הלכו המיליונים שהיישוב נידב למגבית ההתגייסות, לכופר היישוב וכדומה? לאן הלכו המיליונים הללו? לאן?'. אחר כך הושמעה התשובה: 'המיליונים שנלקחו מהעם לשם רכישת נשק, לא להגנה נמסרו! לקופת מפא"י הלכו מיליונים אלה!... וכך הופקדה ירושלים לפורעים ולמרצחים הערביים' (עמ' 197–198).

התעמולה העיקרית בענייני פנים הייתה האשמת מפא"י בשחיתות וברודנות. בענייני חוץ וביטחון הוצגה מדיניות הממשלה ככניעה שהצילה את האויב, תוך כדי החמצת שעת הכושר ההיסטורית 'לקום ולרשת את נחלת האבות כולה' (עמ' 204). בהקשר זה נודע משקל רב לפולמוס על תפקיד האצ"ל בסילוק השלטון הבריטי, לא רק כעניין הנוגע לעבר אלא גם כמקור לגייסות של התנועה שהקימו לוחמי הארגון, וכהוכחה שתנועה זו מתאימה וראויה להנהיג את המדינה (עמ' 202). ויץ מצליח לבנותו להעמיד את הפולמוס על העבר על רקע הפוליטיקה של ההווה, ובכך מוצב הפולמוס כאחד מגושי המחלוקת האקטואליים של אותו הזמן. אגב, האקטואליות של פולמוס המחזרות נמשכה כל ימי שלטונו של בן-גוריון, משום שהוא תקף את חרות בנקודה זו עצמה, וראה בפרישה חוסר אחריות ופריקת עול המרות הלאומית.

תוצאות הבחירות הנחילו אכזבה רבה למי שסברו כי תנועת החרות עומדת לזכות באמון הציבור ולהרכיב את הממשלה. ויץ מנתח את הפקת הלקחים בחרות על יסוד תזכירים ודיונים פנימיים ועל פי מאמרים בביטאון התנועה. תמונת המצב שבנו מעצבי האסטרטגיה של חרות הייתה שגויה: 'התנועה עשתה משגה יסודי כשלא העריכה כראוי את משקל הכוחות המדיניים ביישוב' (עמ' 238), והתוצאה העתידה ללוות אותה שנים רבות הייתה קשה:

אווירת האופוריה שאפיינה את חודשי הקמתה של התנועה פינתה את מקומה לתחושה האפורה של יום קטנות: מפלגת אופוזיציה לא גדולה שראשי השלטון, ובמיוחד ראש הממשלה הדומיננטי

דוד בן-גוריון, עושים הכול כדי להבאיש את ריחה ולהוציא אותה אל מחוץ למחנה; מפלגה הצריכה להתמודד עם משימות שמפלגה פוליטית אינה יכולה להימלט מהן – ניהול בחירות פנימיות, כינוס ועידה נבחרת, הקמת מנגנון וגיבוש צוות של פעילים ועסקנים. את כל המשימות האלה היא עשתה בתנאי מחלוקת פנימית, שהלכה והחריפה (עמ' 239).

דברים נכונים אלה אינם ממצים את מכלול הבעיות שהעיקר על חרות בשנותיה הראשונות. בנוסף לתפקוד הרגיל של המפלגה בשלבי מיסודה, עסקה חרות גם בסיוע לנכי האצ"ל ולמשפחות החללים. מצד אחד נתנה פעילות זו טעם מוסרי ולגיטימי לקיומה של התנועה. טקסי הזיכרון שנערכו לעולי הגרדום ולנופלים בקרב סיפקו חומר רעיוני להכשרת מאגר של פעילים מקרב העולים, שלא נטלו חלק במאבק על הקמת המדינה ובוויכוח על השאלה מי תרם יותר להשגת המטרה הלאומית. מצד אחר, העיקה פעילות זו – ובמיוחד הסיוע הכספי שלא כוסה בידי המדינה – על קופת התנועה, המדולדלת בלאו הכי, וככל הנראה גרמה להיווצרות המשבר הכספי שכמעט חיסל את חרות על סף 'המהפך' הפוליטי שהעלה אותה לשלטון. יש לקוות כי בהמשך המחקר יישפך אור גם על פרשה זו, שבה עדיין רב הנסתר על הנגלה.

שאלת המחקר שהציב ויץ בספרו נוגעת יותר לתחום הפוליטי ופחות לתחום האידאולוגי. אין תמה שנושאי יסוד אידאולוגיים נזכרו בספר שלפנינו בבחינת נתונים ולא כנושאי מחקר בפני עצמם. כך, לדוגמה, מקומה של הדת בהשקפת עולמה של התנועה (עמ' 28), שהשתנה שינוי דרמטי במרוצת השנים. תהליך התפתחות האידאולוגיה של חרות, שבו כבר נגע ויץ במאמריו – הן התפתחות האידאולוגיה בפני עצמה, הן שאלת זיקתו של בגין למורשת ז'בוטינסקי, הן התפתחות האידאולוגיה על רקע המציאות הפוליטית המשתנה, דבר שהביא לידי ביקורת חריפה ביותר מצד החוגים הלאומיים הרדיקליים – כל אלו עדיין ממתינים לחוקרים.

אריה נאור